

**РИВОЖЛАНГАН ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР ОЛИЙ ТАЪЛИМ
ТИЗИМИ РИВОЖЛАНИШИДА КРЕДИТ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ**

Шоира Мамажоновна Муроджон қизи
АДУ Умумий психология кафедраси докторанти

Аннотация: Мақолада олий ўқув юртларида илмий-тадқиқот ишлари амалга ошириш ва инновацион фаолиятни ривожлантириш йўллари, олий таълим муассасасида инновацион фаолиятни амалга ошириш хусусиятлари ва ривожлантириш йўллари татқиқ этилган.

Аннотация: В статье рассматриваются способы проведения исследований и разработок инновационной деятельности в высшей школе, особенности реализации инновационной деятельности в высшей школе и пути развития.

Annotation: The article discusses the ways of conducting research and development of innovative activities in higher education, the features of the implementation of innovative activities in higher education and ways of development.

Калит сўзлар: Кредит, индивидуал, интерактив, компетент, концептуал, мультимедия, виртуал-тренинг, силлабус.

Ключевые слова: Кредит, индивидуальный, интерактивный, компетентный, концептуальный, мультимедийный, виртуальное обучение, учебная программа.

Key words: Credit, individual, interactive, competent, conceptual, multimedia, virtual learning, curriculum.

Таълимнинг кредит ситемаси (credit-hours system) – мустақил таълим олишга қаратилган ва индивидуаллик асосда билимни ижодий ўзлаштириш, ўқув жараёни катъий белгиланган ҳолда таълим йўлини танлаш ва кредит ҳолида билим ҳажмини билгилайди. Кредит (Credit, Credit-hour) – барча академик даврда меҳнат юкласига мос равишда талаба(ўқитувчи)нинг ўқув ишларини ҳажмини ўлчаб берувчи ўзига хос бирликдир.

Умумий қабул қилинган таълимнинг кредит технологиясининг ўзига хос томонларидан бири ҳалқаро умумтаълим стандартларига мос келиши ва таълим тўғрисидаги ҳужжатларни қабул қилиш муаммолари, жаҳон тенденцияларини ҳисобга олган универсал таълим дастури, академик эркинлик ва ўқув дастурларини вариантливлигидир. Талабаларда хорижий давлатлар университет таълим даражасига эркин кириш имкониятлари вужудга келади, бакалавр ва магистратура битирувчиларини барча давлатда ишга жойлашиш ҳуқуқлари пайдо бўлади.

Кредитли таълим ситемасига ўтишнинг устувор томонлари қуйидагилардан иборат:

- таълим ва ўқитишнинг сифатини оширилиши;
- меҳнат бозорининг талабларини ҳисобга олиниши.

Улардан:

- олий таълим тизимининг кўп босқичлиги;
- академик кредитлар ситемасини киритиш;
- ўқитувчи ва талабаларни академик мулоқотини таъминлаш;
- дипломга ягона европа иловасини бериш;
- олий таълим сифатини назорат қилиш ва бошқариш.

Ўқитишнинг кредитли технологиясини қўллаш орқали ўқув жараёнини ташкил қилишнинг асосий вазифалари қуйидагилар:

а) ўзига хос билимлар ҳажми; б) таълимни максимал индивидуллаштириш учун шарт-шароитлар яратиш; в) талабаларнинг мустақил ишларини ўрни ва самарадорлигини кучайтириш; г) талабаларнинг самарадорлик жараёнини назорат қилиш асосида таълимдаги аниқ ютуқларни вужудга келиши;

Таълимнинг кредитли технологиясининг ўзига хос томонлари қуйидагилар:

а) талаба ва ўқитувчининг ҳар бир фандан меҳнат ҳаражатини баҳолаш учун таълим кредитини жорий қилиш; б) ишчи режага киритилган фанларни эркин танлаши, бу бевосита индивидуал ўқув режасини шакллантиришга ўз хиссасини қўшишига таъминлайди; в) ўқитувчини танлашнинг эркинлиги; г) таълимнинг аниқ йўналишини танлашда таълим жараёнига маслаҳатчиларни жалб қилиш; д) талабаларнинг таълим ютуқларини назорат қилишда самарали методлар; е) таълимда интерактив методларни кенг қўлланилиши; ж) талабанинг мажбурий дастурни ўзлаштиришда мустақил таълимни фаоллаштириш; и) талабаларнинг ҳар бир фандаги таълим ютуқларини баҳолашда баллирейтинг ситемасидан фойдаланиш; к) ўқув жараёнини барча муҳим ўқув ва методик материалларини электрон ва қоғоз вариантлари билан таъминлаш;

Кредит-соат ситемаси биринчи марта АҚШда вужудга келган. 1869 йилда Гарвард университети Президенти Чарлз Элиот — кредит-тизимлар тушунчасини киритди ва 1870-80 йил ўқув фанлари ҳажмини кредитда ўлчанадиган тизим жорий қилинди.

Маълум даражага етишиш учун — кредит-соатлар ҳажми яъни, зачет бирликларини тўплаш лозим бўлади. Америка ситемасида USCS (US Credit system) – кредит-соат – бу ўқитиш вақтига асосланган ўлчам. 1 кредит-соат нима билан ўлчанади?

- ўқитувчи ва талабанинг ўқув фаолияти;
- курс ва дастурнинг ҳаражати билан ўлчанади.
- талаба ўзлаштиришининг нисбий даражаси:

- бир дастурдан иккинчисига ўтиш учун;
- талабанинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш учун. 1 кредит-соат – семестр давомида ҳафта ичида талабанинг аудитроия ишларининг академик соатига тенгдир.

1999 июнь ойида 29 та европа давлатларининг таълим вазирлари Болонский декларациясига қўл қўйдилар, бунда асосий эътибор ESTS ва дипломларнинг умумевропа иловага қаратилгандир. Ҳозирги кунда барча европа мамлакатлари таълим кредитига ўтказилди ва 1062 та Олий таълим муассасасига жорий қилинди. Шу тарзда, Европа мантиқан ESTS ситемаси бўлган умумевропа шаблони бўйича миллий тизимдаги баҳолаш шкаласини тенглаштирди. Бу тизимга биноан ҳар бир талаба 1 ўқув йилда 60 та европа кредитини тўплаши керак. Европа, америка ва британия кредит ситемаси билан бир қаторда (зачет бирлиги) UCTS (University Credit Transfer System) бўлган Осиё-тинч океани регионлари учун университет кредитларини ўтказиш ситемаси маждуддир. Ушбу UCTS га Япония ва Хитой қўшилмади.

Япониянинг (зачёт) баҳолаш бирлиги ситемасининг асосини америка USCS ситемаси киритилган бўлиб, ундан фарқли ўлароқ, — кредит-соат|| термини —(зачет) баҳолаш бирлиги (units) терминига алмаштирилган.

Хитой халқ демократик республикасида 120 та кредитлар асосида бакалавр даражасига ўтиш учун Америка сингари уч босқичли таълим ситемаси қабул қилинган. Ўқув йили 2 та семестрга бўлинади. Семестрнинг давомийлиги америка ситемасидан фарқли ўлароқ, 20 ҳафтани ташкил қилиши мумкин. Университетда ўқиш давомийлиги 4-5 йил, медицина университетларида 7-8 йилни ташкил этади. Шу тариқа, давлатларнинг таълим ситемасида —кредит|| терминини изоҳлаш, тушунтиришда маълум фарқлар мавжуд. Агар европа кредит ситемаси ўз ҳажми кўра аудитория ва ундан ташқари мулоқот соатларини ўзида акс эттиради, америка кредит соати қатъян фақатгина аудиториядаги мулоқот вақтида ўз аксини топган.

ECTS кредитлари ҳар бир ўқув фани учун умумий ўқув юкламаси, ишчи соатлари сифатида мулоқот соатлари тушунилади. ECTS ситемаси ўзига эътироф этувчи восита бўлиб, у кўп миллатли европа анъаналарини ҳисобга олган ҳолда турли хилдаги таълим тизимларини яқинлаштиришга хизмат қилади. Шунинг учун МДХ мамлакатларида дунё таълим жараёнларини интеграцияси учун мустаҳкам асос ва таълимнинг юқори сифатини таъминлашда америка кредит ситемасидан фойдаланилди.

Бир ESTS кредити 24-36 иш соатни кўзлайди, бунга мулоқот машғулотларини барча турлари киради. ESTS ситемасига бир ўқув йили мос равишда 60 кредитлари, 30 кредитлар – семестрига тўғри келади.

Америка кредитлари – USCS осонликча европа кредитларига ўтказилади – ESTS ва UCTS – осие-тинч океан кредитлари.

1 та америка кредит-соати 1 та хитой кредитига тенгдир. 1 та америка кредитсоати 1 та япон зачет бирлигига тенгдир. 1 та америка кредит-соати 2 та европа кредит-соатига тенгдир. 1 та америка кредит-соати 2 та осие-тинч океан кредитларига тенгдир, 1 та америка кредит-соати 4 та британия кредитларига тенгдир:

Кўпгина давлатлар таълим ситемасида кредит соат ситемасини кенг қўлланилиши кўзга ташланади. Кўпбосқичли олий ва олий таълимдан кейинги тизимда (бакалавриат – магистратура – докторантура) умумийдан шахсий, аввало одам маълум бир йўналиш бўйича кенг билимни эгаллайди, сўнгра ихтисосликка йўналтирилган алоҳида ўқув дастурлари орқали тор мутахассисликка ўтади. Бундай тизим, таълим ғояси ва методикаси нуқтаи назаридан талабада талабалик давридан бутун ҳаёти давомида шахслараро муносабатлар малака ва кўникмаларини шакллантириш имкониятини яратади. У билим олишнинг аниқ етарли қўлланилишини таъминлайди.

Университет таълимига мос равишда кўпбосқичли тизим, асосий мақсад кенг саводли, янги ғоя ва ечимларни давом эттирадиган, касбий мобил юқори талаблар мавжуд шароитларда ишлайдиган инсонларни тайёрлашдир. Таълим мазмунини яхшилаш учун барча даражаларга кўра давлат умумтаълим стандартларини такомиллаштириш ва уйғунлаштириш, инновацион таълим технологияларни жорий қилишни ҳисобга олган ҳолда ўқув режаси ва фан дастурини ишлаб чиқиш лозим бўлади.

Олий таълим тизимида бакалавриат таълим йўналиши ва магистратура мутахассислигига ўтиш қуйидаги имкониятларни беради:

- ўқув дастурларини халқаро талабларга мос келиши;
- таълимнинг турли босқичларида ўқув дастурларни ўзаро боғлиқлигини яратиш;
- ўқув дастурларини меҳнат бозорига мослаштириш;
- умумтаълим давлат таълим стандартларида компетент модельни қўллаш;
- унификацион ўқув режа ва фан дастурлари туфайли талабаларнинг мулоқотчанлигини кучайтириш;
- талабаларни фан дастурларни танлашда академик эркинликни тақдим этиш. Киредит ситемасида бакалавриатнинг барча ўқув фанлари уч циклга бирлаштирилади:
- бакалавриатни барча йўналишлар, бўйича дастуридаги умумтаълим фанлар циклини ҳажми 25%ни;
- базовий мутахассислик фанлар цикл ҳажми 25% ташкил қилади.

Шу тариқа, бакалавриятнинг фан дастурлари бўйича талабаларни базовий ва фундаментал тайёрлашда концептуал бириктирилишига олиб келади.

Дунёнинг ривожланган давлатларининг олий таълим муассасаларини тажрибасида олий мактаб битирувчиларни таъминлайдиган тизим вижудга келган. Айнан шу принципларга академик даражаларнинг бутун системаси жавоб беради: яъни: бакалавр – магистр – фалсафа доктори (PhD).

Кейинги тараққиёт таълим хизмати сифатини назорат қилиш системасини ўз ичига олади. Давлат аттестацияси лицензиялаш жараёнини такомиллаштирилмоқда. Таълим сифатини назорат қилишдан таълим сифатини таъминлаш системасига яъни, унинг асосий воситаси бўлиб, таълимни ташкил қилиш аккредитациясидир. Таълим кредит технологиясини жорий қилинишини ўрганиш таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, турли дунё мамлакатларида ўзига хос бўлган хусусиятлари мавжуд. Таълим кредит технологиясининг мақсадга мувофиқлиги ва самарадорлиги кўпгина дунё мамлакатларининг таълим ситемасида кенг тарқалганлигида кўринмоқда, чунки, таълим дастурлари йўналишларининг тараққий этиши талабаларни билимни мустақил ўзлаштириш ва мустақил иши ижодий фаолият даражасини оширишга имконият яратади, демак, таълим сифати тўлиқ ошади.

Таълим кредити технологиясини жорий қилиниши шартли равишда кадрлар таркиби, ўқув-методик таъминланганлик, моддий-техник таъминланганлик базаси ва энг асосийси, талабанинг ўзи ва унинг ўқишга булган муносабатига нисбатан юқори талабаларни кўяди. Таълим кредити технологиясида талабаларнинг мустақил таълимига бўлган талабни кучайтиради, чунки, уй вазифаси ҳам баҳоланиши мақсадга мувафиқдир. Мазкур технология таълим воситаларини барча мажмуалари билан лаборатория қурилмаларига бўлган кенг йўл очиб беради, (асбоблар, компьютерлар, видео-слайд проекторлари, аудиоаппаратура), мультимедия, виртуал-тренинг мажмуалари ва ҳоказо. Бундан ташқари, таълим кредити технологияси бошқа олий таълим муассасаларида кредитларни ўзлаштирилганни қайта топшириш ва жамғариб бориш характери ташкил қилинади.

Таълим кредити технологияси жорий қилинган олий таълим муассасаларида, академик эркинлик таълим кредити технологиясининг асосий афзалликларидан бири эканлиги деган хулосага келди: талабалар ўқитувчиларни танлаш имконияти билан ўз таълим доирасини шакллантиради. Намунали ва ишчи ўқув режаси билан бирга уларнинг ўқув жараёнини ташкиллаштирийдиган ва таълим мазуминини аниқлаб берадиган талабаларнинг шахсий ўқув режалари (ИУП – Curriculum), жорий қилинади.

Таълим стандартлари талабларини ўзгарувчанлиги бирлаштириш мақсадида, ҳамда таълимни вариантлилигини таъминлаш, мажбурий ўқув фанлари билан бирга танланадиган – электив фанлар киритилган.

Олий таълим муассасаларида таълим кредити технологиясини муваффақиятли жорий қилиш учун бир қатор масалаларни мустақил ҳал қилиши керак, айнан

- талабани танлаб олган таълим доирасига мос равишда мустақил таълим олишга ўргатиш;
- сифатли силлабусларни яратиш ва ишлаб чиқиш;
- олий таълим муассасасининг ўқитувчисига гипертекстлар, аудио материаллар, мультимедиа технологияларини қўллаган ҳолда интерфаол режимда дарс ўтиш имкониятини яратиб бериш;
- замонавий таълим методларини профессионал шаклда қўллаш;
- иллюстратив ва тарқатма материалларни тайёрлаш мақсадида деканат ва кафедраларни офиснинг нусха – кўпайтирувчи аппаратлар билан таъминланиши;
- Таълим кредити технологиясига ўтишда тайёргарликнинг асосий тамойилларидан бири бу аттестация талабларидир. Жумаладан:
  - муайян кадрлар мавжудлиги;
  - ўқув майдони;
  - кутубхона фонди;
  - ўқув-лаборатория базаси;
  - матбуот базаси;
  - спорт иншооти ва майдонлари;
  - компьютер базаси;
  - жамоат овқатланиш ситемаси ва ҳоказо.

Бироқ шуни белгилаб ўтиш муҳимки, таълим кредити технологиясини жорий қилиниши библиотека, АРМ фонди, (нафақат қоғоз китоблари, балки электрон китоблар); матбуот базасини кенгайтириш орқали ҳар бир талаба ўқув фанлар мажмуалари билан ўз вақтида таъминлайди, компьютер базаси ва технологияси талабага on-line режимида рўйхатдан ўтиш ва ўқув материалларни олиш имкониятини беради. Таълим кредити технологиясини жорий қилиш профессор-ўқитувчилар жамоасининг даражасига боғлиқдир. Мазкур технология ҳалқаро таълим тажрибасида кенг қўлланиладиган ўқитишнинг фаол методларини жорий қилинади. Ўқув жараёни фақатгина билим бериш, балки, талабаларнинг амалиётда малака ва кўникмаларни эгаллашга қаратилган бўлиши керак. Шунга боғлиқ ҳолда кўпгина ўқитувчилар вақт тақозоси билан эски методлардан воз кечишларига тўғри келади.

Талабалар билимини назорат қилишда балл-рейтинг ситемаси – бу:

- ҳудудий аттестация;

- назорат ишлари;
- бўлим юзасидан тест;
- курс ишлари бўйича ҳисобот;
- амалиёт ҳимояси;
- индивидуал вазифаларни қабул қилиш;
- оралиқ аттестация;
- ўқув фани бўйича якуний тест;
- имтиҳон;

Бу градация GPA (grade point average)ни аниқлаш учун муҳимдир – бошқа ўқув муассасасига ўтказиш, кредит технологияси бўйича ишлайдиган шу билан бирга олий таълим муассасасини битирганда талабанинг умумий академик билимини ўртача баҳоларини билдиради. Шу билан бирга таълим кредити тизими ўқув жараёнини ташкил қилиш тамойилларини такомиллаштириш, талабаларнинг билимини назорат қилиш, олий таълим муассасаларинг ўқитувчи-профессор таркибини моддий рағбатлантириш ва меҳнат ҳаққини яхшилаш тамойилларини кўриб чиқишни талаб қилади. Бундан ташқари, талабаларни ўқув қўлланма ва материаллар билан таъминланганлик амалдаги меъёрлари таълим кредити тизимини талабларига мос бўлиши, замонавий жиҳозлар ва кўпайтириш техникаси билан жиҳозланган шахсий матбуот марказини мавжуд бўлиши муҳимдир. Ишончимиз комил, таълим кредити тизими ривожланган хорижий мамлакатлар олий таълим тизими ривожланишида ўрни ва аҳамияти бекиёсдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.–Тошкент. “Ўзбекистон”, 2016. – 15 б.
2. “Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида”. Т.: Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаш Ахборотномаси, 1992 й., 2-сон, 80-модда.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш Миллий Дастури”. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 11-12-сон, 295-модда.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 9-сон, 225-модда; 2013 й., 41-сон, 543-модда.
5. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат Кодекси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 1-сон.;
6. Ўзбекистон Республикасининг «Ижтимоий шерикчилик тўғрисида»ги Қонуни. -Т.: "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2014 йил 29 сентябрь, 39-сон, 488-модда.